

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ-ВETERANІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Т. М. Климус

ORCID 0000-0003-0954-7275

М. Я. Козак

ORCID 0000-0002-8204-110X

Т. Г. Тюріна

ORCID 0000-0001-9421-9350

У статті розглянуто питання інклюзивної освіти студентів-ветеранів у закладах вищої школи, виклики, з якими зустрічаються студенти-ветерани у навчальному процесі. Навчати ветерана означає мати когось, хто може бути старшим за вас, більш досвідченим та обізнаним за вас у багатьох відношеннях, але, тим не менше, він повинен засвоїти ту саму інформацію, яку викладач подає решті студентів. Також виявлено, що студенти-ветерани зустрічаються з труднощами, пов'язаними із переходом від військового стилю технічного навчання та ієрархічної організаційної структури до університетського навчального середовища, яке не завжди адаптоване до потреб студента-ветерана.

Визначено основні стигми, пов'язані із навчанням студентів-ветеранів та їхня дестигматизація. Розглянуто основні стратегії універсального дизайну з розроблення навчальної програми в закладі вищої освіти. Вивчено тему апробації навчальної програми як пілотного проекту до моменту імплементації її на курсах.

Виявлено, що студенти-ветерани часто стикаються із проблемами психічного здоров'я.

Виявлено шляхи надання соціально-психологічної підтримки студентам-ветеранам у закладах вищої освіти (на прикладі досвіду США). Зокрема, визначено основні підрозділи, роль у наданні соціально-психологічної підтримки, особистісно-орієнтований підхід як основа та ефективне впровадження інклюзивної освіти.

Представлено основні завдання комітетів, центрів та служб при університетах та мета соціально-психологічно супроводу студентів-ветеранів. Також представлено досвід закладів вищої

освіти США у формуванні підготовки навчальних програм та зовнішнього середовища з метою сприяти адаптації студентів-ветеранів до освітнього простору.

Ключові слова: студент-ветеран, інклюзивна освіта, універсальний дизайн, заклад вищої освіти, соціально-психологічна підтримка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Забезпеченням умов інклюзивного навчання у закладах вищої освіти України займаються: Г. Давиденко, К. Кольченко, Г. Нікуліна, П. Таланчук; психолого-педагогічний супровід для студентів з особливими освітніми потребами розкривали: О. Гришко, Л. Карлова, Л. Клевака, С. Когут, Н. Мала; питаннями реабілітації та соціально-психологічної адаптації ветеранів займалися такі науковці, як: П. Волошин, Д. Срьомченко, Я. Мельник.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, вказує на розвиток інклюзивної освіти у закладах середньої освіти; зміни, впроваджені до закону про освіту; зацікавленість науковців у розвитку інклюзивного процесу та чисельність проектів, які у партнерстві імплементуються в освітніх закладах.

Проте відсутні дослідження, присвячені організації інклюзивного навчання ветеранів у закладах вищої освіти в Україні.

Мета статті – характеристика основних засад організації інклюзивного навчання студентів-ветеранів у закладах вищої освіти; визначення основної ролі центрів та служб підтримки ветеранів у процесі інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Вітчизняна вища школа неодноразово і з різних причин ставила проблему доступності освіти у закладі вищої освіти для студента з інвалідністю. Ідея соціальної рівності в праві на освіту вже багато років є пріоритетом державної політики. Сучасна ситуація розвитку ідеї інклюзії у вищій освіті не може будуватися тільки на принципі доступності. Запровадження законодавчого поняття «інклюзивна освіта» вимагає осмислення філософії та культури інклюзії, проектування інклюзивних освітніх середовищ і умов. Найважливіша умова і системна задача розвитку вищої освіти – створення єдиного соціокультурного простору вузу, який був би відкритим для ідеї підтримки, участі та прийняття людей з інвалідністю (Давиденко, 2017).

Найбільш загальноприйняте визначення студентів-ветеранів стосується групи, яка включає студентів, які у даний час проходять військову службу або коли-небудь проходили військову службу (Vacchi,

&Berger, 2014). Студенти-ветерани можуть почуватись незручно в університетських містечках, а культурний шок від вступу до спільноти студентського містечка є частиною досвіду кожного ветерана. Багато ветеранів вступають до закладів вищої освіти як дорослі студенти, що повертаються, і їх дисциплінованість, спрямованість та відданість навчальному процесу можуть відрізнятися від традиційних студентів.

Багато ветеранів також стикаються зі стереотипами та страхом стигматизації щодо інвалідності чи академічної готовності (хоча більшість з них і готові до навчання). І для ветеранів, і для не ветеранів навчального процесу важливо розвинути усвідомлення того, що військова культура може зіткнутися з цивільною культурою на теренах університету. Стигма, пов'язана з особливим поведінням, і може перешкодити студентам-ветеранам самовизначитися. Наприклад, фахівці закладів вищої освіти хочуть, щоб ветерани ідентифікували себе та за необхідності зв'язувались з центрами для осіб з інвалідністю при університетах; однак самі ветерани, навіть ті, хто має важкі фізичні порушення, рідко бачать себе особою з інвалідністю і часто не хочуть, щоб на них дивилися як на осіб менш здатних. Ветерани можуть і не зв'язуватися з центрами/службами підтримки при університетах через очікування стигматизації, пов'язаної із самоідентифікацією ветерана.

Проблема дестигматизації осіб з інвалідністю не має простого вирішення, і пошук шляхів порівняння ветеранів з інвалідністю із послугами є критичним викликом для фахівців вищої освіти. Щоб вирішити цю проблему, деякі заклади пропонують базові послуги для всіх ветеранів, які звертаються у центри, не вимагаючи від ветеранів розкриття конкретних потреб чи запитів (Sarason, Sarason, &Pierce, 1990).

Заклади, які будуть шукати шляхи зменшення стигми та зв'язку ветеранів із послугами в університеті, проходять довгий шлях до створення інклюзивного та рівного середовища для ветеранів. Наприклад, у США створюються вітальні, як безпечний простір для ветеранів, який також може допомогти створити гостинне середовище. Хоча це не є критично важливо, однак саме в таких місцях частина ветеранів може відчувати найбільше почуття включеності у спільноту. Розглядаючи питання можливості створення приміщення для ветеранів, фахівцям важливо мати на увазі, що в більшості закладів вищої освіти приблизно 10-15 відсотків студентів-ветеранів користуються такою залогою протягом семестру, як говорить дослід США (SVA, 2011).

Заклади не повинні розраховувати на те, що більшість студентів-ветеранів користуватимуться послугами чи спеціальними приміщеннями, оскільки багато ветеранів не потребують саме цих послуг, і майже всі вони

є студентами-пасажирами, які мають життя та дехто з них роботу поза межами університетського містечка (Radford, 2011).

Мабуть, найважливіше місце, у якому студенти-ветерани почувалися б включеними, – це аудиторія. Завдання створення інклюзивних приміщень є однією з найважливіших причин побудови відносин професійного розвитку між студентами та професіоналами академічної майстерності. Університет зазвичай створює так звані центри чи служби підтримки для ветеранів, але найбільша взаємодія між представниками закладів вищої освіти та студентами-ветеранами відбуватиметься в самій аудиторії.

Забезпечення базової обізнаності викладачів факультету з питань роботи з нинішніми та колишніми студентами-військовими має вирішальне значення того, щоб студенти-ветерани почували себе бажаними. Крім того, важливо включити у навчальні програми плани зустрічей із ветеранами на початку семестру, щоб викладачі могли розкрити їхню особу як ветерана та забезпечити їх усією необхідною інформацією про стан студента-ветерана, необхідне додаткове залучення інших вузьких фахівців.

Яскравим для нас є приклад роботи закладів вищої школи у США, де спеціально створені комітети та робочі групи, до складу яких входять викладачі та співробітники університету, які працювали над тим, щоб: глибше проаналізувати діяльність уже створених служб підтримки та програм; виявити прогалини у ветеранській підтримці та плануванні шляхів подолання; дати рекомендації щодо того, як університет може покращити підтримку цій категорії студентів. На основі аналізу прикладу США нами на рис. 1 представлено основні аспекти, на яких повинні зосереджуватися служби/центри при наданні підтримки студентам-ветеранам.

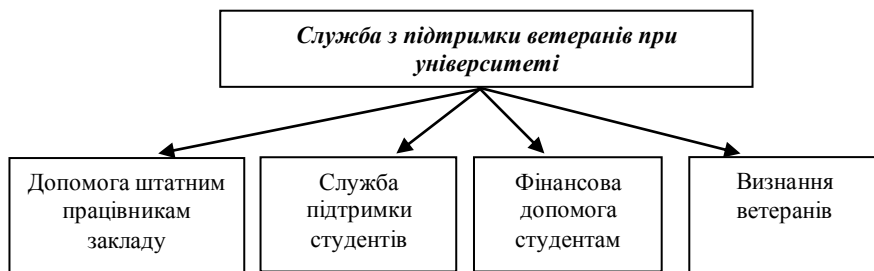

Рис. 1. Модель служби підтримки студентів-ветеранів

Комітети та робочі групи визначили кілька рекомендацій щодо усунення помітних прогалин у підтримці та задоволенні поточних потреб студентів, викладачів та співробітників, пов'язаних з ветеранами:

- Організаційна структура та визначення ролей
- Комунікація та навчання
- Послуги з надання підтримки
- Процедура та політика (Vacchi, & Berger, 2014).

Студенти-ветерани, які поступають до університету, все ще можуть страждати від фізичних ран і, як наслідок, можуть зазнати додаткових викликів. До таких травм можуть відноситися і черепно-мозкові (Carlson et al., 2010; Terrio et al., 2009), які можуть перешкоджати концентрації під час навчання в аудиторії та під час виконання самостійного завдання, такі травми також пов'язані з підвищеним ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресії (Maguen, Lau, Madden, & Seal, 2012).

Психологічні травми, пов'язані із війною, також можуть ускладнити процес навчання. За даними популяційного вибіркового дослідження, поширеність ПТСР серед ветеранів Глобальної війни з терором становить 14% (Tanielian, Jaycox, & Elliott 2008), і ветерани, які вступають до закладів вищої освіти, не є винятком із цієї моделі.

Універсальний дизайн в проектуванні формування задач викладачем передбачає його відповіді на такі запитання: «Що я хочу, щоб мої студенти знали / який досвід отримували б на моєму курсі», «Що я хочу, щоб вони вміли робити після отриманих знань на моєму курсі?».

Коли відповіді стають очевидними, вони і є основою, за допомогою якої створюється інклюзивна модель навчання, так звана універсальна розроблена модель. Ця модель за своєю суттю захищатиме безліч навчальних потреб студентів-ветеранів в аудиторіях вищої освіти. Це також модель, орієнтована на людину, підхід, який вирішує проблеми, визначає умови/обмеження кінцевого користувача – студента. Розуміння яких допоможе визначити цілі курсу. Якщо викладач зможе успішно розробити курс, який буде задовольняти потреби в отриманні інформації/знань кожним студентом, це і стає універсальним дизайном (Vacchi, & Berger, 2014).

Універсальний дизайн, який орієнтований на людину, вимагає від викладачів переосмислення деяких фундаментальних освітніх концепцій, розгляду освітньої справедливості для всіх студентів та розгляду різноманітних способів, за допомогою яких освітнє середовище може бути розроблене або адаптоване для розміщення студентів вирішення поточних та мінливих потреб. Після ідентифікації ті, хто розробляють курси, повинні дослідити все, що пов'язано з визначеними проблемами. Викладачі повинні поставити перед собою питання, чи подібні виклики студентів-ветеранів раніше не траплялися у закладі? Якщо так, то як? (Barnhart, 2011).

Адміністрація закладів вищої освіти також повинна бути гнучкою за необхідності проведення певних змін у процесі навчання студентів-ветеранів чи студентів з інвалідністю в міру отримання відгуків. Єдиний спосіб для виявлення, чи буде їхній проєкт працювати в реальних умовах, – це створити пілотну програму для студентів-ветеранів і студентів з інвалідністю, а потім проаналізувати її. Якщо під час пілотної програми початковий проєкт не повністю вирішує проблему або не вирішує її взагалі, педагогічні працівники повинні повернутися назад і повторити вищезазначені кроки. Оскільки те, що не працює, тепер буде очевидним, і завжди можливо сформулювати ідею, яка працює від імені студентів-ветеранів. Якщо проблема вирішується, то йдеться мова про завершальний етап, який полягає у його реалізації. Розроблення дизайну можна поділити на такі стратегії: 1. Визначення проблеми. 2. Дослідження та мозковий штурм. 3. Шляхи вирішення проблеми. 4. Випробування. 5. Оцінювання. 6. Впровадження.

Це також дає можливість студентам-ветеранам брати участь у повному освітньому досвіді незалежно від психофізичного стану. Знання чи уявлення студента-ветерана про те, де вони можуть «вступити» чи «бути частиною», є основою того, що вони вирішили пережити життя, перебуваючи у даному освітньому закладі (Kuh, 2007).

Соціальна підтримка важлива, оскільки вона може забезпечити студенту «мережу безпеки» для дослідження та експериментів у світі. Студенти, які відчують, що їх підтримують, відчують, що їм є до кого звернутися, коли виникають проблеми. З огляду на це, має бути доступне програмування, яке дозволить студентам-ветеранам з обмеженими можливостями спілкуватися з іншими студентами-ветеранами, з та / або без обмежень, з тієї самої війни/конфлікту (Sarason, Sarason, & Pierce, 1990).

Висновки. Підводячи підсумок, можна сказати, що успіх в університеті може залежати від стресового фактору студентів-ветеранів та доступних для них ресурсів, які надає заклад вищої освіти. Студенти-ветерани зіткнулися з деякими соціальними та академічними дисбалансами у закладах вищої освіти, однак при правильно організованій підтримці зможуть їх подолати.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у міждисциплінарному, ґрунтовному дослідженні розроблення проєкту служб соціально-психологічної підтримки студентів-ветеранів на прикладі США.

Література

1. Давиденко В. В. Становлення інклюзивної освіти як чинник формування соціальної держави: нормативно-правове забезпечення. *Збірник наукових праць*

- Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Київ : Університет «Україна», 2017. № 14. С. 117–121.
2. Vacchi D. T., Berger J. B. Student Veterans in Higher Education. *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Edited by Michael B. Paulsen. Dordrecht : Springer Netherlands, 2014. Pp. 93–151.
  3. Barnhart D. The Relationship of Academic and Social Integration to Veterans' Educational Persistence. ProQuest LLC. 789 East Eisenhower Parkway, PO Box 1346, Ann Arbor, MI 48106. 2011.
  4. Gonzalez C. A. Examination of Student Veterans' College Experiences and Faculty's Cultural Sensitivity Toward Them: Implications for Future Interventions. University of Nevada, Reno. 2013.
  5. Kuh G. What student engagement data tell us about college readiness. 2007. March 11, 2009. URL: http://www.aacu.org/peerreview/prwi07/documents/PRWI07_Kuh.pdf (дата звернення: 09.04.2021).
  6. Radford A. W. (2011). Military service members and veterans: A profile of those enrolled in undergraduate and graduate education in 2007-08 (NCES 2011-163). U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Retrieved from <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2011163> (дата звернення: 09.04.2021).
  7. Sarason I., Sarason B., Pierce G. Social support: The search for theory. *Journal of Social & Clinical Psychology*. 1990. 9. Pp. 133-147.
  8. Tanielian T. L., Jaycox L. (2008). Invisible wounds of war: Psychological and cognitive injuries, their consequences, and services to assist recovery (Vol. 1). Rand Corporation. Retrieved from http://www.westga.edu/~vickir/Military/MilitaryIWW/RAND_IWW_20-Chapter%207.pdf (дата звернення: 06.04.2021).
  9. Carlson K. F. et al. (2010). Psychiatric diagnoses among Iraq and Afghanistan war veterans screened for deployment-related traumatic brain injury. *Journal of Traumatic Stress*, 23(1), 17-24. doi: 10.1002/jts.20483 (date of appeal: 05.04.2021).
  10. Terrio, H., Brenner, L. A., Ivins, B. J., Cho, J. M., Helmick, K., Schwab, K., Scally, K., Bretthauer, R., & Warden, D. (2009). Traumatic brain injury screening: Preliminary findings regarding prevalence and sequelae in a US army brigade combat team. *Journal of Head Trauma Rehabilitation*, 24, 14-23.
  11. Maguen, S., Lau, K. M., Madden, E., & Seal, K. (2012). Factors associated with completing comprehensive traumatic brain injury evaluation. *Military Medicine*, 177(7), 797–803. doi: 10.7205/MILMED-D-11-00412 (дата звернення: 06.04.2021).
  12. Student Veterans of America (2011). (n.d.). About us. Retrieved from <http://www.studentveterans.org> (дата звернення: 06.04.2021).

References

1. Davydenko, V. V. (2017). Stanovlennia inkluzyvnoi osvity yak chynnyk formuvannia sotsialnoi derzhavy: normatyvno-pravove zabezpechennia [Establishing of Inclusive Education as a Factor of Forming a Social State: Normative and Legal Guarantee]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii universytetu 'Ukraina'*, 14, 117–121 Kyiv, University 'Ukraine' (ukr).

2. Vacchi, D. T., & Berger, J. B. (2014). "Student Veterans in Higher Education." In Michael B. Paulsen (Ed.) *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, 93–151. Dordrecht: Springer Netherlands (eng).
3. Barnhart, D. (2011). *The Relationship of Academic and Social Integration to Veterans' Educational Persistence*. ProQuest LLC. 789 East Eisenhower Parkway, PO Box 1346, Ann Arbor, MI 48106 (eng).
4. Gonzalez, C. A. (2013). *Examination of Student Veterans' College Experiences and Faculty's Cultural Sensitivity Toward Them: Implications for Future Interventions*. University of Nevada, Reno (eng).
5. Kuh, G. (2007). What student engagement data tell us about college readiness. March 11, 2009. Retrieved from http://www.aacu.org/peerreview/prwi07/documents/P_RWI07_Kuh.pdf (date of appeal: 09.04.2021) (eng).
6. Radford, A. W. (2011). *Military service members and veterans: A profile of those enrolled in undergraduate and graduate education in 2007-08* (NCES 2011-163). U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Retrieved from <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2011163> (date of appeal: 09.04.2021) (eng).
7. Sarason, I., Sarason, B., & Pierce, G. (1990). Social support: The search for theory. *Journal of Social & Clinical Psychology*, 9, 133-147(eng).
8. Tanielian, T. L. & Jaycox, L. (2008). *Invisible wounds of war: Psychological and cognitive injuries, their consequences, and services to assist recovery* (Vol. 1). Rand Corporation. Retrieved from http://www.westga.edu/~vickir/Military/MilitaryIWW/RAND_IWW_20-Chapter%207.pdf (date of appeal: 06.04.2021) (eng).
9. Carlson, K. F., Nelson, D., Orazem, R. J., Nugent, S., Cifu, D. X., & Sayer, N. A. (2010). Psychiatric diagnoses among Iraq and Afghanistan war veterans screened for deployment-related traumatic brain injury. *Journal of Traumatic Stress*, 23(1), 17-24. doi: 10.1002/jts.20483 (date of appeal: 05.04.2021) (eng).
10. Terrio, H., Brenner, L. A., Ivins, B. J., Cho, J. M., Helmick, K., Schwab, K., Scally, K., Bretthauer, R., & Warden, D. (2009). Traumatic brain injury screening: Preliminary findings regarding prevalence and sequelae in a US army brigade combat team. *Journal of Head Trauma Rehabilitation*, 24, 14-23 (eng).
11. Maguen, S., Lau, K. M., Madden, E., & Seal, K. (2012). Factors associated with completing comprehensive traumatic brain injury evaluation. *Military Medicine*, 177(7), 797–803. doi: 10.7205/MILMED-D-11-00412 (date of appeal: 06.04.2021) (eng).
12. Student Veterans of America (2011). (n.d.). About us. Retrieved from <http://www.studentveterans.org> (date of appeal: 06.04.2021) (eng).

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА СТУДЕНТОВ-ВETERANОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Т. Н. Климус, М. Я. Козак, Т. Г. Тюрина

В статье рассмотрены вопросы инклюзивного образования студентов-ветеранов в учреждениях высшей школы, вызовы, с которыми сталкиваются студенты-ветераны в учебном процессе. Учитывать ветерана значит иметь кого-то, кто может быть старше вас, более опытным и знающим вас во многих отношениях, но, тем не менее, он должен усвоить ту же информацию, которую преподаватель подает остальным студентам. Также выявлено, что студенты-ветераны встречаются с трудностями, связанными с переходом от военного стиля технического обучения и иерархической организационной структуры к университетской учебной среде, которая не всегда адаптирована к потребностям студента-ветерана.

Определены основные стигмы, связанные с обучением студентов-ветеранов и их дестигматизация. Рассмотрены основные стратегии универсального дизайна по разработке учебной программы в учреждении высшего образования. Изучена тема апробации учебной программы, как пилотного проекта до момента имплементации ее на курсах.

Выявлено, что студенты-ветераны часто сталкиваются с проблемами психического здоровья.

Выявлены пути оказания социально-психологической поддержки студентам-ветеранам в учреждениях высшего образования (на примере опыта США). В частности, определены основные подразделения, роль в предоставлении социально-психологической поддержки, личностно-ориентированный подход как основа и эффективное внедрение инклюзивного образования.

Представлены основные задачи комитетов, центров и служб при университетах и цели их социально-психологического сопровождения студентов-ветеранов. Также представлен опыт высших учебных заведений США в формировании подготовки учебных программ и внешней среды с целью способствовать адаптации студентов-ветеранов в образовательное пространство.

Ключевые слова: студент-ветеран, инклюзивное образование, универсальный дизайн, учреждение высшего образования, социально-психологическая поддержка.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF VETERANS STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

T. M. Klymus, M. Ya. Kozak, T. G. Tyurina

The article deals with the issue of inclusive education in institutions of the high school of veterans. Challenges encountered by veterans students in the educational process. Teaching a veteran means to have someone who can be older than you, more experienced and knowledgeable for you in many respects, but nevertheless, he must learn

the same information that the teacher submits the rest of the students. Also, it was found that veterans students are encountered with difficulties associated with the transition from the military style of technical education and a hierarchical organizational structure to a university educational environment, which is not always adapted to the needs of a veteran student.

The basic stigmas associated with the training of students-veterans and their destigmatization are determined. The main strategies of a universal design for the development of a curriculum in higher education institutions are considered. The topic of approbation of the curriculum as a pilot project until the implementation of it on courses is studied.

It was found that veterans are often faced with mental health problems.

The ways of providing socio-psychological support on the example of US experience in higher education institutions are revealed. In particular, the main subdivisions of the role in providing socio-psychological support are determined. Personal-oriented approach as a basis and effective introduction of inclusive education.

The main tasks of committees, centers and services at universities and the purpose of their socio-psychologically supporting students-veterans are presented. Also, the experience of institutions of higher education in the United States is presented in the formation of training programs and external environment in order to promote the adaptation of veterans to educational space.

Key words: *Student-veteran, inclusive education, universal design, higher education institution, socio-psychological support.*

Климус Тереза Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна). E-mail: terif9950@gmail.com

Климус Тереза Николаевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры социологии и социальной работы Национального университета «Львовская политехника» (г. Львов, Украина). E-mail: terif9950@gmail.com

Klymus Tereza Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine). E-mail: terif9950@gmail.com

Козак Марта Ярославівна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна). E-mail: m_fedyk@yahoo.com

Козак Марта Ярославовна – кандидат биологических наук, доцент кафедры социологии и социальной работы Национального университета «Львовская политехника» (г. Львов, Украина). E-mail: m_fedyk@yahoo.com

Kozak Marta Yaroslavivna – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine). E-mail: m_fedyk@yahoo.com

Тюріна Тамара Георгіївна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна). E-mail: tamaratyurina@yandex.ua

Тюрина Тамара Георгиевна – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры социологии и социальной работы Национального университета «Львовская политехника» (г. Львов, Украина). E-mail: tamaratyurina@yandex.ua

Tyurina Tamara Georhiivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University (Lviv Ukraine). E-mail: tamaratyurina@yandex.ua